

О.Юркова

**ІСТОРИЧНО-АРХЕОГРАФІЧНИЙ ІНСТИТУТ ВУАН:
ДЕСЯТЬ МІСЯЦІВ ДІЯЛЬНОСТІ**

Про Історично-археографічний інститут ВУАН (ІАІ), що існував лише з лютого по листопад 1934 року, відомо дуже мало¹. Єдиною роботою, в якій в контексті висвітлення діяльності установ історичної науки в Україні у 1920-1930-х рр. подавалися загальні і водночас уривчасті дані про утворення ІАІ, його структуру, штат, видання та плани була монографічна праця Н.В. Комаренко². На жаль, не дійшла до читачів написана на матеріалах архіву ІАІ стаття Н.В. Комаренко “Історико-археографічний інститут ВУАН (лютий – листопад 1934 р.)”³,

хоча основні її положення були викладені в згаданій монографії. Незважаючи на певні хиби, яких неможливо було уникнути за тих обставин (замовчування імен науковців, деякі фактологічні помилки), ці праці були першими науковими студіями, де йшлося про ІАІ. Адже Історично-археографічний інститут, підкреслювала Н.В. Комаренко, був “першим інститутом історичного профілю, створеним у системі Академії наук Української РСР, який мав вирішувати цілий комплекс складних і важливих завдань як по створенню архівно-документальної бази в республіці, так і по написанню праць з соціально-економічної і політичної історії України різних епох”^{3-а}. Також окремі відомості про працю в ІАІ деяких науковців, зокрема К.Є. Антиповича, О.І. Барановича, К.М. Грушевської, І.І. Кравченка, О.П. Оглоблина, М.К. Харитонова та К.Т. Штеппи можна знайти в роботах І.В. Верби та О.В. Юркової⁴.

Неувага до діяльності цієї інституції обумовлюється кількома причинами. По-перше, дуже коротким терміном існування ІАІ. По-друге, сталінськими репресіями проти науковців, які працювали в цьому інституті (та подальша еміграція деяких з них), що за радянської влади робило майже неможливим для дослідників називати їх прізвища та аналізувати їхній доробок. І, по-третє, відсутністю джерел. Сьогодні можемо казати, що дві останні причини подолані, а на першу – чисто хронологічну – не варто звертати увагу, тим більше, що для історіографії важливий не лише період існування тієї чи іншої науково-дослідної установи історичного профілю, а сам факт її існування та її діяльність. Що ж до ІАІ, то для нас його існування та діяльність мають значення ще й тому, що цей інститут (разом із Інститутом історії матеріальної культури ВУАН) по суті заступив розгромлені Історичні установи М.С. Грушевського у ВУАН, а також може вважатися (до певної міри) попередником Інституту історії України НАН УСРР, створеного 1936 р., тобто нашого Інституту історії України НАНУ (ІУ).

Архів ІАІ зберігся в Науковому архіві Інституту історії

України НАН України (НА ІУ НАНУ, оп.2, спр.171). Як згадує завідувач архівом к. і. н. Л.Ф. Шепель, велику теку із архівом ІАІ (разом із іншими документами) вона забрала під час реорганізації Центрального наукового архіву у 1979-1980 рр. за рекомендацією чл.-кор. АН УРСР Ф.П. Шевченка, який наголошував, що ці документи обов'язково будуть потрібні науковцям.

Архів ІАІ складається із 15 менших тек. В них зберігаються оригінали наказів по ІАІ, особові справи деяких співробітників, їхні плани та звіти, тематичні плани та звіти інституту, видавничі проекти, кошториси інститутських видань та експедицій, листування з різними особами та установами, бухгалтерські розрахунки тощо. Деякі науковці – співробітники ІУ вже використовували окремі документи ІАІ, але комплексного дослідження діяльності інституту досі не проводилося. Заповнити цю прогалину і має намір автор.

Як відомо, підготовка до реорганізації ВУАН почалася у середині 1933 року. Саме тоді набрала ваги теза (почасти вірна) про застарілу складну шестиланкову структуру ВУАН. По суті ж йшлося про зміну пріоритетів наукових досліджень з орієнтацією на “класову боротьбу” з численними вигаданими “ізмами”, про масові звільнення науковців та арешти і вело до тотального адміністрування діяльності вчених та централізації науки для полегшення керівництва та контролю з боку уряду та партії (згадаймо постанову ВУЦВК від 1 квітня 1934 р., згідно з якою ВУАН переходила у підпорядкування РНК УСРР, яка мала затверджувати план (!!) роботи та статут (!!!) ВУАН). Що ж до структурної перебудови, то крапки над “і” розставила січнева сесія ВУАН (9-11.01.1934), коли було вирішено вважати інститути основною структурною одиницею Академії наук. Тоді ж було ухвалено утворити 21 інститут, в тому числі Історії матеріальної культури, Польської пролетарської культури, Єврейської пролетарської культури, Мовознавства, Шевченкознавства, Демографії та Інститут історії.

Помилки тут немає – назва інституту планувалася саме така. До цієї назви схилялось керівництво Історичного циклу, готуючи наприкінці 1933 р. відверте обґрунтування необхідності подібної структурної перебудови: “Зважаючи на те, що в організаційній побудові установ Історичного циклу ми мали установи з феодалними пережитками і назвами, що такі установи не могли мати визначений профіль, чітке спрямування, [мали] карликовість, розкиданість, паралелізм і кустарництво, що така організаційна побудова надто тормозить партії і радвладі встановить необхідне керівництво (виділено нами. – О.Ю.) і разом з тим утворює всі можливості для діяльності класово-ворожих пролетаріатові елементів і протаскування ворожих теорій і установок, а то і зовсім неробства і саботажу як одну із нових форм класової боротьби “тихою сапою”, Історичний цикл вважає за потрібне змінити структуру Історичних установ на Інститут історії... Реорганізацію бажано перевести як можна скоріше”⁵. Під час засідань Комісії по опрацюванню нової структури ВУАН 4, 5 та 7 грудня 1933 р. мова також йшла про “Інститут історії”, до складу якого мали ввійти Кафедри історії України акад. М.С. Грушевського, історії партії, історії Західної Європи та Комісії реврухів, соціально-економічної історії України ХУШ-ХІХ ст., історично-археографічна, біографічного словника, історії Києва та Правобережної України, Західної України та соціально-історична⁶. Зауважимо, що “мали ввійти” власне тільки назви структурних одиниць, бо наукові співробітники даних інституцій у переважній більшості були або звільнені з ВУАН, або вже заарештовані ДПУ УСРР.

Невдовзі згідно рішення Планової комісії було розроблено “Положення про Інститут історії ВУАН”. В ньому зазначалося, що Інститут історії є вищою науково-дослідною установою, завданням якої є розробка проблем з історії України, Росії та СРСР, історії Заходу, історії суспільно-економічних формацій та проблем історії партії. (Зазначена послідовність завдань

промовляє про те, що все ж таки основна увага мала бути скерована на вивчення історії України). Одночасно Інститут повинен був вести ідеологічну боротьбу з “ворожими пролетаріату” буржуазними концепціями, дрібнобуржуазними поглядами та націоналістичними перекручуваннями та фальсифікаціями історії України. До завдань інституту також включалося виявлення, оброблення й видання історичних документів, особливо з історії України (тобто ставилися і археографічні завдання).

Пропонована структура Інституту історії відповідала його завданням: мали бути організовані сектори історії України за доби феодалізму, за доби капіталізму, за доби пролетарської революції та соцбудівництва, історії Західної України, історії Росії та СРСР, історії партії, історії Заходу та Сходу, історії нацменшостей в Україні (усього 8 секторів)⁷.

Однак на засіданні президії ВУАН 13 лютого 1934 р., коли заднім числом було затверджено нову організаційну академічну структуру, що вступала в силу з 1 лютого, йшлося вже про “Історично-Археографічний інститут”. Вірогідно, зміна власної назви установи спричинилася 1) під впливом назви Історично-Археографічного інституту в складі Академії наук СРСР; 2) для того, щоб академічний інститут не плутати з Інститутом історії Всеукраїнської асоціації марксо-ленінських інститутів (ВУАМЛІН) та не дублювати його плани, або, як зазначалося в тогочасних документах, “щоб уникнути паралелізму” (сьогодні ми можемо сказати прямо – конкуренції). Отже, з 1 лютого 1934 р. в системі ВУАН став існувати Історично-Археографічний інститут. Президія ВУАН 13 лютого затвердила і штат Інституту, включивши до числа співробітників К.Є.Антиповича, О.І.Барановича, М.М.Гріщенка, К.М.Грушевську, С.С.Кокошка, І.І.Кравченка, К.О.Лазаревську, В.Г.Лемешка, О.П. Оглоблина та К.Т. Штеппу. Виконуючим обов’язки директора було призначено директора Інституту історії матеріальної культури Ф.А. Козубовського, а вченим секретарем І.І.Кравченка⁸.

Ще до офіційного рішення Президії про організацію і штат інституту на засіданні Планової комісії ВУАН 5 лютого 1934 р. було заслухано тематичний план цієї установи на 1934 р. (доповідав І.І. Кравченко як “вчений секретар Інституту історії”). Взагалі виникла дивна ситуація: розроблявся тематичний план установи, яка ще не була сформована! Більше того, план було складено на 16 наукових співробітників, яких планувалося залучити до роботи в Інституті (а затвердили 13 лютого лише 11 чоловік разом з т. в. о. директора). І.І. Кравченко визначив в складі інституту п’ять секторів, які мали бути створені: історії України, історії Західної України, історії Заходу та Сходу, історії партії та історії Росії та народів СРСР. Оскільки кадри були підібрані (та й то неповністю) лише для перших трьох секторів, то передусім були визначені загальні напрямки роботи саме їх. Зокрема, були поставлені для опрацювання такі проблеми, перелік яких для досить-таки обмеженого штату просто вражає: 1) ленінський етап в історичній науці, 2) історія класової боротьби за часів феодалізму, капіталізму і за диктатури пролетаріату, 3) боротьба з великодержавницьким шовінізмом та українським націоналізмом як головною небезпекою в історіографії, 4) монографічне вивчення колгоспного руху, 5) монографічне вивчення історії міст, 6) участь в експедиціях по вивченню Полісся і Донбасу, 7) підготовка і публікація матеріалів з історії громадянської війни та історії фабрик і заводів, 8) монографічні розвідки про пролетарські революції на Заході та Сході⁹.

Планова комісія в цілому затвердила цей план як попередній, зауваживши, що його треба переробити з наголосом на історично-археографічних виданнях, в тому числі запроєктувати корпус видань і матеріалів Києво-Печерської Лаври, матеріалів по історії фабрик та заводів, матеріалів по історії громадянської війни¹⁰.

17 лютого 1934 р. до Планової комісії був поданий перероблений тематичний план ІАІ. Проблеми, що їх мали

вивчати науковці інституту, були узагальнені та зводилися до вивчення ленінського етапу в історичній науці, історії класової боротьби як в СРСР, так і в країнах Заходу та Сходу, історії соціалістичної реконструкції народного господарства та боротьби проти великодержавного шовінізму та українського націоналізму. Зрештою, у постановці таких проблем немає нічого дивного. Адже президія ВУАН недвозначно сформулювала основні риси виробничого плану академії на 1934 рік, де соціально-економічним установам ставилося завдання працювати “по таких головних розділах: 1) ленінський етап в науці; 2) проробка питань, зв’язаних з викорчовуванням класово-ворожих буржуазно-реставраторських концепцій, зокрема питань боротьби проти українського націоналізму як головної небезпеки в УСРР на даному етапі та великодержавного шовінізму; 3) зміцнення органів диктатури пролетаріату...; 4) соцреконструкція господарства у відсталих районах УСРР...; 5) дальший розвиток національно-культурного будівництва..., вивчення історії класової боротьби тощо”¹¹. ІАІ, осібно, повинен був проробити першу та другу проблему, а також теми, що висвітлюють боротьбу проти німецького та польського фашизму, історію класової боротьби на Україні, історію пролетарської революції та громадянської війни, історію соцбудівництва, історію фабрик та заводів, крім того, що опрацьовувати питання історії пролетарської революції на Заході та визвольного руху на Сході¹².

Кожна загальна проблема була деталізована. Так, проблему “Ленінський етап в історичній науці” планувалось розкривати темами на кшталт “Ленін і Сталін про українське питання та Жовтень на Україні”, “Ленін і Сталін про колоніальну політику на Сході”, “Ленін про причини поразки Угорської та Баварської пролетарських революцій” тощо. Проблема боротьби “на два фронти” було заплановано розкрити темами “Фашистські концепції Грушевського та його школи”, “Блокування великодержавництва з нацдемівщиною в українській історіографії” та “Фашистські концепції в історії військової справи”.

Найцікавіше те, що хоча план вже був розрахований на 28 наукових співробітників, прізвища виконавців зазначені не були! Загалом передбачалося опрацювати “28 тем на 196 друкованих аркушів, з них археографічних видань на 60 друкованих аркушів і синтетичних наукових робіт на 136 друкованих аркушів”¹³ (тобто пересічний науковець ІАІ протягом року мав дати 7 друкованих аркушів продукції).

Хто ж мав виконувати поставлені завдання?

Вже першим наказом 14 лютого 1934 р. виконуючий обов'язки директора Ф.А. Козубовський затвердив структуру інституту та штатний розпис. Згідно цього наказу, ІАІ мав складатися, як і передбачалося, з 5 секторів (планувалося ввести спочатку 17 посад наукових співробітників) – історії партії (керівник та 2 наукових співробітника), історії України (керівник та 5 науковців), історії Західної України (керівник та 1 науковий співробітник), історії Росії і народів СРСР (керівник та 2 науковці) та історії Заходу та Сходу (керівник та 2 науковці). Призначені Президією ВУАН 10 дослідників (за винятком К.М. Грушевської) та 2 науковці, призначені Ф.А. Козубовським (А.Й. Грінберг та Є.М. Погребінський), були розподілені по секторах. Повністю укомплектований був сектор історії України (керівник – С.С.Кокошко, старші наукові співробітники – О.І. Баранович, І.І.Кравченко, О.П.Оглоблин, науковий співробітник – М.М.Гріщенко та молодший науковий співробітник – К.О. Лазаревська). Без керівника мали працювати сектор історії Західної України (науковий співробітник В.Г. Лемешко), сектор історії Росії та народів СРСР (науковий співробітник К.Є. Антипович та молодший науковий співробітник А.Й. Грінберг) та сектор історії Заходу та Сходу (старші наукові співробітники К.Т. Штеппа та Є.М. Погребінський). Жодного дослідника не було зараховано до сектору історії партії¹⁴.

Природно, що наукових співробітників для новоствореного інституту з такими відповідальними завданнями підбирали дуже пильно. До уваги бралися, передусім, партійність та позитивна

громадсько-політична характеристика, зрештою, наукова кваліфікація. Так, зокрема, членами КП(б)У були С.С. Кокошко, М.М. Гріщенко, В.Г. Лемешко, а І.І. Кравченко перебував в лавах партії на початку 1920-х рр. Залучені до роботи в ІАІ дослідники займали досить високі посади. С.С. Кокошко був директором Київського Істпарту, а перед реорганізацією ВУАН ще й головою бюро Історичного циклу. О.П. Оглоблин працював директором Київського архіву давніх актів, а О.І. Баранович – співробітником цього архіву. Бригаду науковців очолював в Київському обласному історичному архіві А.Й. Грінберг. І.І. Кравченко був вченим секретарем Історичного циклу ВУАН та професором (як і К.Є. Антипович) Київського державного університету (КДУ). К.Т. Штеппа не тільки професорував в КДУ, а ще й був деканом історичного факультету та членом Київської міської ради депутатів. М.М. Гріщенко професорував у Київському педагогічному інституті та виконував обов'язки вченого секретаря Київської секції наукових робітників.

Науковий доробок дослідників складався мінімум з кількох статей (виняток складав В.Г. Лемешко, який мав лише “друковані рекомендації”, однак “перебував на обліку ЦК КП(б)У”¹⁵).

Практично всі науковці і раніше працювали у ВУАН. К.Є. Антипович, О.І.Баранович, І.І.Кравченко у другій половині 1920-х рр. були навіть аспірантами Науково-дослідної кафедри історії України М.С.Грушевського, а К.Т.Штеппа співпрацював в Історичних установах М.С.Грушевського. Крім того, К.Т. Штеппа у 1930-1933 рр. був заступником голови Комісії для досліджень з історії Близького Сходу та Візантії, в якій активно працював і Є.М.Погребінський. О.П.Оглоблин був керівником академічної Комісії для виучування соціально-економічної історії України XVIII-XIX ст. (1929-1933), науковими співробітниками якої рахувались К.Є.Антипович, О.І.Баранович, М.М. Гріщенко, І.І.Кравченко. К.О.Лазаревська була досвідченим археографом і активно працювала в Археографічній комісії

ВУАН.

Двоє науковців ІАІ мали наукові ступені доктора: О.П. Оглоблин був доктором історії української культури, а К.Т. Штеппа – доктором історії європейської культури.

Втім, для виконання планів ІАІ потрібно було не 11, а 28 науковців, отже, треба було заповнювати вакантні посади та збільшувати штати. Вже 20 березня штатний розпис (проте не штат! – О.Ю.) Інституту збільшився на 2 старших наукових співробітників в секторі історії України та 1 наукового робітника в секторі історії Заходу та Сходу¹⁶, тобто йшлося вже про 20 штатних посад. А з травня планувалося довести кількість штатних посад в секторі історії партії до 4, в секторі історії України до 10, секторі історії Західної України до 3, секторі історії Росії та народів СРСР до 4 та в секторі історії Заходу і Сходу до 5. Всього мало бути 26 наукових працівників та 2 лаборанти¹⁷.

Не меншої уваги керівниками ІАІ приділялось питанню підбору кадрів. Ще в середині лютого 1934 р. С.С.Кокошком та І.І.Кравченком була складена так звана “об’єктивна характеристика” на наукових робітників, яких планувалося залучити до роботи в ІАІ. В основному це стосувалось “укріплення” інституту партійними науковцями. Зокрема, для праці в секторі історії партії пропонувались члени КП(б)У директор Київського Музею революції, науковий співробітник Істпарту, Ю.О. Рахманінов, науковий співробітник Істпарту, професор КДУ Іргізов, науковий співробітник Харківського Істпарту Слободський.

До сектору історії України мали додатково ввійти члени КП(б)У наукові співробітники Інституту історії ВУАМЛІНу у Харкові Т.Т.Скубицький та З.Гуревич, науковий співробітник ВУАМЛІНу у Києві, професор КДУ І.Ф.Слизький та позапартійний професор КДУ та науковий співробітник Київського Музею революції Ф.О. Ястребов.

Сектор історії Росії і народів СРСР мав поповнити професор

КДУ, керівник кафедри історії Росії і народів СРСР КДУ, член КП(б)У Машкевич.

До сектору історії Заходу і Сходу пропонувалось включити професора Київського комуністичного університету, члена КП(б)У Л.Л. Розена¹⁸.

Як бачимо, наголос на партійності науковців ІАІ був безперечним, принаймні під час формування його штатів. Членство в партії грало домінуючу роль особливо при визначенні керівників секторів: на ці відповідальні посади планувалось призначати виключно членів партії, незважаючи навіть на докторські ступені, професорські звання та велику кількість друкованих праць. Так, керівником сектору історії України був затверджений С.С. Кокошко, на керівників секторів історії Росії та СРСР та історії Заходу і Сходу готувались Машкевич і Л.Л. Розен відповідно¹⁹. Втім, не можна заперечувати й певного наукового доробку та наукового досвіду цих дослідників (хоча вони й спеціалізувались здебільшого на критиці буржуазно-націоналістичних викривлень та боротьбі з українським націоналізмом).

Увага до ІАІ з боку партії виявлялася не лише в намаганні замістити всі наукові посади в Інституті перевіреними істориками-марксистами. Щобільше, питання про призначення дослідників на різні посади в ІАІ погоджувалося в Київському обкомі КП(б)У та ЦК КП(б)У (саме після такої процедури були зараховані до ІАІ з 1 квітня Ю.О.Рахманінов, І.Ф.Слизький та Ф.О.Ястребов²⁰), хоча за постановою Президії ВУАН від 13 лютого 1934 р. рішення про зарахування науковця на ту чи іншу посаду вирішувалося директором Інституту після погодження виключно із сектором кадрів Президії ВУАН. (Виняток складали лише керівники установ та секторів, які затверджувалися Президією)²¹.

Зрештою, із запропонованого С.С. Кокошком та І.І.Кравченком списку до роботи в ІАІ, крім вже названих дослідників, приступив до роботи ще Л.Л.Розен (з 3 травня)²². Інші наукові

працівники через різні причини залучені не були.

Окремого розгляду вимагає питання праці в ІАІ М.С. Грушевського та К.М.Грушевської. Так, відповідно до постанови Президії ВУАН всіх академіків, які не зайняли керівних посад, було автоматично зараховано до новостворених науководослідних інститутів. Відповідно акад. М.С.Грушевського було зараховано до складу ІАІ, бо він займав кафедру історії України, яку було включено до ІАІ. Проте до штатного розпису його прізвище не потрапило, що мало привести до припинення виплати йому зарплати як академіку. Ймовірно, саме це болюче фінансове питання змусило його (чи когось із його рідних чи знайомих) клопотатися про зарахування М.С.Грушевського до ІАІ. Зрештою, згідно розпорядження вченого секретаря Президії ВУАН І.А. Адамовича від 22 березня 1934 р. і за наказом по ІАІ від 23 березня М.С.Грушевського було вирішено вважати серед працівників інституту з 1 січня (? – О.Ю.) 1934 р. та “переводити для нього оплату з бюджетних сум Інституту як керівникові кафедри (вже неіснуючої – О.Ю.) за кошторисом (450 крб. на місяць)”²³. Зазначимо, що це була ставка керівника сектору ІАІ²⁴.

Так само було вирішено і стосовно К.М.Грушевської. Оскільки, незважаючи на постанову Президії ВУАН від 13 лютого 1934 р., вона не була внесена до штатного розпису, відповідно до того ж розпорядження І.А. Адамовича та наказу по ІАІ її зарахували на посаду старшого наукового співробітника Інституту з 1 січня 1934 р. із зарплатою в 400 крб. на місяць²⁵.

В архіві ІАІ збереглися бухгалтерські відомості про виплати М.С.Грушевському за січень – квітень 1934 року, а К.М. Грушевській – за січень – вересень 1934 р.²⁶. Є також довідка К.М. Грушевській (видана 25 червня 1934 р.) у тому, що вона справді вважається науковим співробітником ІАІ та отримує зарплату²⁷. Та ці документи не розв’язують питання про працю М.С. Грушевського та К.М. Грушевської в ІАІ. Адже академік та його донька не були зараховані до жодного сектору, серед заяв, планів та звітів науковців інституту марно шукати їх заяви,

плани і звіти. Втім, під час засідання адміністрації та профспілки ІАІ 28 червня 1934 р., коли вирішувалося питання про час надання профспілкових відпусток 17 науковцям (в тому числі М.С. та К.М. Грушевським), було вирішено надати їм відпустку з 1 липня до 1 вересня²⁸. І зовсім заплутує справу повідомлення секретарки Інституту, яка оформляла особові справи під час ліквідації ІАІ у листопаді 1934 р., про те, що “до списку особового складу Інституту не внесено академіка Грушевського, бо він у нас зовсім не значиться, Грушевська значиться, але про неї ніяких відомостей немає”²⁹.

Висловимо деякі припущення. Переконані, що М.С. та К.М. Грушевські, проживаючи у Москві, жодного відношення (в науковому плані) до ІАІ не мали, тим більше не збиралися працювати в установі, одним із завдань якої була якраз боротьба з теоріями акад. М.С. Грушевського та його школи. Думаємо, що справа передовсім стосувалася матеріального забезпечення перебування родини Грушевських у Москві, отже будь-яка посада, яка мала під собою фінансове підґрунтя (зарплату), влаштувала їх. Імовірно, такому становищу (зарахуванню на ці посади та отриманню зарплати без фактично виконаної роботи за планом ІАІ) у Києві мав хтось посприяти. До того ж цей “хтось” мав займати досить високу посаду чи у ВУАН, чи то в керівництві КП(б)У або уряду. Можливо, це розпорядження надійшло з Москви? Зрештою, як би там не було, а ці документи з архіву ІАІ поставили перед дослідниками ще одну загадку життя та праці Грушевських у Москві, яку, гадаємо, буде не так то й легко розв’язати.

Повертаючись до особового складу ІАІ, зазначимо, що невдовзі після зарахування було звільнено В.Г. Лемешка (27 лютого), який перейшов на партійну роботу до Червоної армії³⁰. У квітні через переобтяження роботою в Інституті історії матеріальної культури із власного бажання з посади директора ІАІ звільнився Ф.А. Козубовський³¹. Обов’язки директора Інституту з того часу виконував вчений секретар І.І. Кравченко

(заміщали його під час відпустки та відряджень С.С.Кокошко та М.К.Харитонов). А в травні приступив до праці як старший науковий співробітник сектору історії Росії і народів СРСР член КП(б)У, науковий співробітник Київської філії ВУАМЛІНу, директор Машбудінституту М.К.Харитонов³².

З цього часу особовий склад наукових працівників ІАІ, незважаючи на неуконплектованість секторів, не зростав. Більше того, у вересні були переведені у нештатні співробітники ІАІ М.М.Гріщенко (бо перебував на відповідальній роботі в обкомі КП(б)У) та Є.М.Погребінський (який переїхав до Вінницької області і не був зв'язаний з Інститутом)³³. З 1 вересня був звільнений й Ю.О.Рахманінов, який вже з весни повністю зосередився на роботі в ЦК КП(б)У³⁴.

Таким чином, фактичну роботу в ІАІ проводили К.Є.Антипович, О.І.Баранович, А.Й.Грінберг, І.І.Кравченко, С.С.Кокошко, К.О.Лазаревська, О.П.Оглоблин, Л.Л.Розен, І.Ф.Слизький, М.К.Харитонов, К.Т.Штеппа та Ф.О.Ястребов, певною мірою до праці прилучився Є.М.Погребінський.

Які ж теми опрацьовували дослідники і що їм вдалося зробити?

Аналіз планів та звітів науковців ІАІ дозволяє казати про те, що співробітники Інституту в 1934 р. в переважній більшості далі працювали над обраними раніше темами. Можемо навіть казати, що основні проблеми перейшли ІАІ у спадок від Археографічної комісії ВУАН, яка ще з 1932 р. планомірно готувала праці та збірники документів з історії Жовтня, історії фабрик та заводів, соціалістичного будівництва в Україні, історії класової боротьби за феодалізму та капіталізму³⁵. Звісно, з кожним місяцем теми зазнавали певних змін. Ці зміни головно стосувались переносу акцентів на дослідження “боротьби пролетаріату” та викриття буржуазно-націоналістичних фальсифікацій історії України. Так, ще з середини 1920-х рр. К.Є. Антипович досліджував історію правобережних міст. Логічно, що на початку року він запланував підготувати

монографію “Історія міст та міських поселень українського Полісся ХІХ-ХХ ст.”. Проте вже на кінець року робота набула назви “Місто Правобережної України за доби капіталізму та проблема соціалістичного міста” і основна увага в ній автором зверталась на “розв’язання важливої проблеми соціалістичного міста – центру соціалістичного господарства, пролетарської культури, центру нового соціалістичного побуту”(От як!)³⁶. Також дослідник далі укладав (весною - літом разом із М.М. Гріщенком) 2-й том збірника “Сталінщина”³⁷. Цей том був підготовлений ще 1933 р., але складався із статей, які були визнані “незадовільними з методологічного та наукового боку”, бо авторами їх, поміж інших, значилися звільнені з ВУАН науковці (зокрема П.С.Глядківський, О.Я.Павлик, В.Д.Юркевич). Отже, К.Є.Антипович 1934 р. розробив новий проект цього збірника, що тепер мав складатися з окремих випусків, написаних окремими авторами (співробітниками ІАІ О.І.Барановичем, М.М.Гріщенком, К.Т.Штеппою та самими К.Є.Антиповичем), і став домагатися виконання задуманого.

Вивчення історії Полісся продовжував О.П. Оглоблин, готуючи до друку монографію з історії промисловості цього регіону у ХІХ-ХХ ст.³⁸

В ракурсі висвітлення теми “Класова боротьба за часів феодалізму” працював О.І. Баранович, досліджуючи “Колоніальну залежність України від Польщі у ХVІ-ХVІІ ст.”³⁹. Це була трохи змінена тема з історії магнатського господарства та панського міста півдня Волині ХVІ-ХVІІ ст., яку він опрацьовував з початку 1920-х рр.

Співробітники ІАІ намагалися всебічно охопити вивчення історії Жовтня на Україні. Так, статті “З подій Жовтневої революції на Україні” та “Комітети незаможних селян України в боротьбі за владу Рад” готував І.Ф. Слизький⁴⁰. Підсумкову працю про досягнення в справі вивчення історії пролетарської революції та громадянської війни на Україні за 17 років Жовтня” планував підготувати Ф.О. Ястребов⁴¹.

Надзвичайно активно боролися своїми роботами проти великодержавного шовінізму та українського націоналізму І.І. Кравченко, О.П. Оглоблин, І.Ф. Слизький та К.Т. Штеппа. Колишній аспірант акад. М.С. Грушевського І.І. Кравченко не пожалкував чорної фарби в роботі “Фашистські концепції Грушевського та його школи в українській історіографії”. О.П. Оглоблин виготовив розгромну статтю “До генези блоку великодержавництва й місцевого націоналізму в українській історіографії (школа Довнар-Запольського)”. І.Ф. Слизький написав одразу дві викривальні роботи: “Про фашистську концепцію селянського руху в період революції 1905 р. на Україні” та “Буржуазно-націоналістичні з проявами фашизму фальсифікації історичних подій середини ХУП ст. на Україні”⁴² (остання скерована проти учня М.С. Грушевського В.Д. Юркевича та його праці “Еміграція на Схід і залюднення Слобожанщини за Богдана Хмельницького” (К., 1932).

Історію Молдавії та Автономної Молдавської Соціалістичної Радянської республіки поставив за мету дослідити в монографії молдаванин за національністю М.К. Харитонов⁴³.

Вивчення історії світової пролетарської революції було представлено темами “Капівський путч та компартія Німеччини” (опрацьовував Л.Л. Розен)⁴⁴ та “Нарисами з історії Угорської радянської республіки” (досліджував Є.М. Погребінський).

Значна увага приділялась підготовці археографічних збірників. Зокрема, археографічну збірку під назвою “Матеріали до історії української буржуазії” планував завершити до кінця року А.Й. Грінберг⁴⁵. Разом із Обласним історичним архівом готував до видання “Збірник матеріалів до історії Смілянських цукроварень” І.І. Кравченко⁴⁶. Відразу дві археографічні збірки – “Господарство великого феодала Київської Лаври” та “Селянські революційні війни 1648 р.” готувала К.О. Лазаревська⁴⁷ (останню разом із Ф.О. Ястребовим)⁴⁸. Зауважимо, що підготовча робота у справі видання матеріалів до історії “такої великої вотчини, якою була “Києво-Печерська Лавра” була розпочата ще у 1932 р.

Археографічною комісією разом із Всеукраїнським музейним городком⁴⁹. А над виданням кількатомних “Матеріалів з історії селянських воєн в ХУП ст. на Україні” у 1933 р. працювала ціла бригада науковців – членів Археографічної комісії (О.І. Баранович, В.О. Романовський, М.М. Ткаченко, В.Д. Юркевич) під головуванням Ф.О. Ястребова⁵⁰.

Зрештою, перед співробітниками ІАІ стояло завдання не лише опрацювання певних тем, а й видання праць. Цьому мали сприяти засновані постановою Президії ВУАН від 7 березня 1934 р. “Записки Історично-Археографічного інституту”⁵¹ як орган ІАІ, що мав виходити 2-3 рази на рік. “Записки ІАІ” повинні були “висвітлювати ... історію України, Заходу та Сходу, боротьбу з різними перекручуваннями та контрабандою в галузі історичних робіт, особливо з нацдемівщиною”. Редактором журналу призначався С.С. Кокошко⁵².

Вже в першому кварталі 1934 р. було здано до видавництва, а влітку надруковане перше число “Записок”, повністю присвячене боротьбі з так званою буржуазно-націоналістичною українською історіографією (В.Б. Антонович, М.С. Грушевський, М.В. Довнар-Запольський тощо). Сучасним дослідникам цей журнал добре відомий нищівними статтями І.І. Кравченка “Фашистські концепції Грушевського і його школи в українській історіографії”, Ф.О. Ястребова “Націонал-фашистська концепція селянської війни 1648 р. на Україні”, І.Ф. Слизького “Про націонал-фашистські настанови у виданні I тому творів В. Антоновича”, О.П. Оглоблина “Буржуазна історична школа Довнар-Запольського (До генези блоку російського великодержавництва й місцевого націоналізму в українській історіографії)” та рецензією О.І. Барановича на польське видання “Rocznik Wołyński” (1931, Т.П) “Історія на службі колоніальної політики Польщі”. Планувались до цього номера, але не була затверджені до друку статті співробітника Інституту історії Білоруської академії наук В. Корнієнка “Буржуазна та дрібнобуржуазна історіографія на Білорусії і завдання

історичного фронту"⁵³ та завідувача сектору музеїв НКО УСРР К.Кушнірчука "Фальсифікатори історичної науки"⁵⁴.

Така оперативність із виходом "Записок" пояснюється дуже просто: статті, що потрапили до журналу, готувались протягом 1932-1933 рр. для чергових номерів журналу "Україна", які друком не вийшли. Приміром, стаття І.Ф. Слизького мала бути надрукована у третій книжці "України" за 1933 р.⁵⁵, О.П. Оглоблина у четвертій, там-таки мала вийти й колективна праця І.І. Кравченка, С.С. Кокошка та О.П. Оглоблина "Класова боротьба на історичному фронті ВУАН"⁵⁶.

Перший номер "Записок" так і залишився єдиним, який побачив світ, хоча вже були підготовлені статті для 2-го та 3-го чисел журналу. № 2 "Записок" був навіть відредагований і 20 липня 1934 р. переданий до видавництва ВУАН⁵⁷. Проте його завеликий обсяг (22 друк. арк. замість запланованих 10) затримав друк журналу⁵⁸. Врешті-решт, після ліквідації Інституту публікація другого (а також і майже готового третього) тому стали неактуальними.

Другий номер "Записок ІАІ", як і перший, був тематичним, проте цього разу присвячений 1917 року, власне історії пролетарської революції на Україні. Відкрити журнал мала стаття його редактора С.С. Кокошка "З'їзд організації боротьби за пролетарську революцію", написана на основі (вірніше, як суцільне цитування) матеріалів VI з'їзду РСДРП (б) та статей і виступів Леніна й Сталіна. В ній подавалася "оцінка партією моменту і [показувалася] боротьба її за переростання революції 1917 року в пролетарську революцію"⁵⁹.

Стаття "Боротьба за Жовтень на Україні" також належала перу С.С. Кокошка і являла собою перероблену доповідь, яку він виголосив на сесії Ради ВУАН 1933 р. Лейтмотивом її був показ "боротьби пролетаріату і біднішого селянства проти буржуазної Центральної ради за пролетарську революцію". Доповненням до статті слугували кілька неопублікованих раніше документів, підібраних для ілюстрації "угодовства українською буржуазією з

російською та царатом”.

З двох нерівнозначних частин складалася стаття І.Ф. Слизького “До історії Жовтня на Правобережній Україні”: власне викладу, слабкість якого визнавалася навіть редактором, та добірки документів, в тому числі раніше і неопублікованих, з історії революційного руху на Правобережжі.

Останні дві статті цікаві тим, що своїм наповненням (публікацією археографічно опрацьованих документів і матеріалів) виправдовували назву Інституту.

В журналі мали ще з’явитися праці І.І. Кравченка “Контрреволюційна збройна спілка української та польської буржуазії та поміщицтва проти пролетарської революції (польські легіони і Центральна рада)” (готувалась ще до 4-го числа “України” за 1932 р.⁶⁰) та О.П. Оглоблина “З настрою буржуазної інтелігенції 1917 р. (“Щоденник” та листування гетьманського історика В. Модзалевського)”, назви яких повністю розкривали їх зміст.

Звісно, неможливо було обійтися і без викривальних робіт. Саме такого характеру була праця Ф.О. Ястребова “Проти націонал-фашистської та націонал-ухильницької фальсифікації історії пролетарської революції на Україні”, скерована як проти т. зв. українських фашистів Д. Донцова, М.Грушевського, А. Річицького, М.Яворського, так і проти націонал-ухильників М.Скрипника, М.Рубача та інших⁶¹.

Проблемою “К.Маркс, Ленін і Сталін про ...” були об’єднані статті, які планувалося включити до № 3 “Записок”. Так, С.С. Кокошко готував працю “Ленін і Сталін про українське питання та Жовтень на Україні”, І.І. Кравченко – “К.Маркс про революційний рух в Росії”, К.Т. Штеппа – “Ленін і Сталін про колоніальну політику на Сході”, О.П. Оглоблин – “К.Маркс в оцінці російського і українського лібералізму та меншовизму”. Доповненням до цієї тематики, що ставала в історичній науці класичною, були статті В. Корнієнка “Покровський як історик СРСР” та І.І. Кравченка “Ак. М. Покровський на історично-

археографічному та архівознавчому фронті”⁶². Статті О.П. Оглоблина та І.І. Кравченка, до речі, теж планувалося друкувати в “Україні” (№1-2 за 1933 р.)⁶³.

Масштабною та цінною працею, виконаною в ІАІ, стали підготовлені до друку (але не надруковані) “Праці експедиції для дослідження історії промисловості Правобережного Полісся” (18 друк. арк.). Ця експедиція була проведена у 1932 р. під керівництвом О.П. Оглоблина (тоді завідуючого відділом феодалізму Всеукраїнського історичного музею ім. Шевченка) силами співробітників музею. Науковці зібрали великий та цінний матеріал з історії підприємств залізорудної, скляної, порцеляно-фаянсової, паперової, суконної та мідно-ливарної промисловості Полісся; описали і занотували історично-етнографічні пам’ятки, етнографічні дані тощо⁶⁴.

Працюючи в ІАІ, О.П.Оглоблин повернувся до напрацьованого раніше матеріалу і уклав та проредагував збірку, яка складалася із звіту й щоденника експедиції, матеріалів польової групи по галузям промисловості та нарисів (по суті – монографії) з історії фабрик та заводів Правобережного Полісся, написаних самим О.П. Оглоблиним⁶⁵. Збірку відкривала передмова вченого “Промисловість Правобережного Полісся в минулому і в сучасному та експедиція 1932 року”⁶⁶. Описовий матеріал супроводжувався мапами, креслениками, малюнками та фотографіями. Це була справді велика і корисна (хай навіть ідеологічно скерована на потреби соціалістичного будівництва) робота, і навіть на еміграції О.П. Оглоблин двадцять років по тому дуже жалкував, що свого часу збірка не побачила світ⁶⁷.

Одразу після завершення цієї археографічної збірки О.П. Оглоблина було залучено до редагування і складання вступної статті до підготовленого ще у 1932 р. співробітником Археографічної комісії ВУАН С.О. Підгайним, якого було заарештовано ДПУ УСРР, збірника матеріалів “Бахмутські і Торські соляні заводи ХУІ-ХУІІІ ст.” (25 друк. арк.) як першого

тому корпусу документів “Кріпацька мануфактура на Україні”⁶⁸. В основу збірки були покладені архівні (ХУШ ст.) матеріали про роботу цих заводів, доповнені матеріалами ХУП-ХУШ ст. з архівів Москви, Ленінграду та Харкова. Планувалось, що ця робота, яка містила важливий матеріал до історії мануфактури та генезису робітничого класу в Україні й мала певне практичне значення (в документах йшлося про поклади солі в Донбасі), побачить світ 1935 року, тим більше, що державним замовником її було Укрсільоб’єднання. Та її доля була подібною до долі попередньої археографічної праці, як, зрештою, і цікавого археографічного проекту ІАІ: видання матеріалів експедиції на Полісся (Київська та Волинська губернії) берг-Гауптмана Гельмана 1824-1825 рр.⁶⁹. (Зрештою, матеріали цієї експедиції були використані О.П. Оглоблиним для написання праці “К истории металлургии на Правобережной Украине в первой половине XIX ст.”⁷⁰).

Значної уваги керівництвом ІАІ приділялось також завершенню видання кодексу законів давньоруського права - “Руської Правди”. Взагалі ця робота була розпочата ще наприкінці 1920-х рр. Археографічною комісією ВУАН на чолі з акад. М.С. Грушевським (безпосереднім видавцем був позаштатний співробітник Комісії проф. С.В. Юшков, з чиєї подачі розпочалось це дослідження). Майже одночасно була створена і спеціальна підкомісія Історично-археографічної комісії (з 1931 р. – Історично-Археографічного Інституту) Всесоюзної Академії наук (ІАІ ВАН), яку очолив акад. Є.Ф. Карський⁷¹. Однак, незважаючи на продекларовану співпрацю між цими установами, кожний йшов своїм шляхом. Ленінградські вчені вже 1931 р. опублікували текст “Руської правди”⁷², а у Києві видання ще готувалося. Також перед установами, як зазначають сучасні дослідники, ставилися різні завдання: якщо дослідники в Ленінграді скеровували роботу на розшук та “прочитання списків Руської Правди, то С.В. Юшков готував публікацію цього джерела на основі відомих уже

матеріалів”⁷³.

Копітка робота вченого завершилася передачею в 1933 р. тексту “Руської Правди” та археографічної передмови до видання до Археографічної комісії ВУАН. Проте у часі це співпало із припиненням діяльності цієї комісії, отже, вело до затримки із друком. А бюро Історичного циклу ВУАН 11 листопада 1933 р. взагалі визнало непотрібним терміново завершувати це видання через те, начебто, що у роботі не приймав участь ІАІ ВАН, на який покладалася перевірка тексту та написання соціологічної передмови. Також для ознайомлення із текстом та археографічною передмовою було створено спеціальну комісію у складі О.І. Барановича, І.І. Кравченка та О.П. Оглоблина⁷⁴, яка мала зробити висновок про придатність праці до друку.

Робота над “Руською Правдою” значно пожвавилась 1934 р., коли ІАІ перейняв від Археографічної комісії ВУАН цю роботу, хоча до видавничого плану Інституту вона спочатку не потрапила. Безпосередньо за виданням цього пам’ятника з літа 1934 р. наглядав неодмінний секретар ВУАН акад. І.І. Агол, який поставив завдання закінчити друк тексту до Жовтневих свят⁷⁵. Складну і тяжку коректуру тексту провела К.О. Лазаревська. Було також переглянуто передмову С.В. Юшкова, якому запропонували дати більш детальну історіографічну характеристику, умотивувати розподіл тексту на 5 редакцій та умотивувати принципи розподілу “Руської Правди” на артикули⁷⁶. Важливим з точки зору археографічного опрацювання тексту була вимога вказати при переліку списків, чи був той чи інший список опублікований, де, а також які списки зовсім не друкувалися⁷⁷.

Зважаючи на те, що це видання мало бути спільним із ІАІ ВАН, а також враховуючи відсутність вступної статті, яка давала б “характеристику епохи та оцінку по суті “Руської Правди” як пам’ятника цієї епохи”⁷⁸, та відсутність в ІАІ спеціалістів з історії раннього феодалізму, керівництво

Інституту звернулося з проханням написати вступну статтю до директора ІАІ ВАН члена-кореспондента АН СРСР проф. С.Г. Томсинського, або доручити це проф. Б.Д. Грекову⁷⁹. Однак, незважаючи на неодноразові нагадування прискорити цю роботу, ІАІ ВАН у липні 1934 р. нарешті відповів, що навряд чи вступна стаття буде написана через велике завантаження проф. Б.Д. Грекова⁸⁰. Зрештою, приставати до колективної праці не дуже хотілося й самому Б.Д. Грекову, який того ж таки 1934 р. самостійно видав учбове видання “Руської Правди”⁸¹. Аби більше не затримувати видання, керівництвом ІАІ складання цього відповідального вступу було покладено на старшого наукового співробітника Інституту проф. О.П. Оглоблина.

Як видавець, С.В. Юшков вважав абсолютно необхідним разом із текстами подати іменний та географічний покажчики, а також словник юридичних термінів. “Випускати видання без словника просто неможливо. Критика неодмінно відзначить як головний мінус відсутність словників”, - нотував він⁸² і пропонував запросити до цієї роботи К.О. Лазаревську. Однак Катерина Олександрівна, зважаючи на свою завантаженість, від цього відмовилась, і С.В. Юшков планував залучити до складання покажчиків російських археографів.

“Руська Правда” – одне із найдосконаліших видань тогочасної української археографії⁸³ - побачила світ вже після ліквідації ІАІ⁸⁴. Вона вийшла під маркою Інституту історії матеріальної культури і без передмови О.П. Оглоблина. Незважаючи на це, думаємо, що велика заслуга (як в плані організаційному, так і науковому) у підготовці праці до видання належить саме ІАІ. Недарма, звітуючи у жовтні 1934 р. до Президії ВУАН, керівництво ІАІ підкреслювало, що підготовлена до друку “Руська Правда” (12 друк. арк.) є крупною та цінною роботою: “Нове видання “Руської Правди” друкується за всіма списками; створює підвалини для глибокого студіювання самого пам’ятника як одного з найвизначніших джерел до історії Київської Русі і допомагає правильно

розв'язати багато важливих питань загальної історії становлення феодалізму на Сході Європи". І, аби відкинути всі сумніви у доцільності видання, наголошувалось, що "В.І. Ленін не раз підкреслював важливе значення цього пам'ятника для історії розвитку феодалізму в Росії"⁸⁵.

Видання "Руської Правди" було високо оцінено російським вченим М.М. Тихомировим вже 1941 р., який хоча і наголошував на недоліках класифікації, запропонованої С.В. Юшковим, та на багатьох неточностях, проте визнавав видання "достатньо повним та зручним для користування"⁸⁶ і досить часто посилався на нього у своїй монографії. Так само відомий літературознавець Л.Білецький, досліджуючи "Руську Правду", вважав видання С.В. Юшкова "дуже важною працею", хоча також вказував на "догматичний характер самого переведення класифікації списків тексту Руської Правди"⁸⁷.

На ІАІ, крім виконання тематичного та видавничого планів, покладалися й інші відповідальні рішення. Приміром, від Інституту вимагалось дати "конкретний і вирішуючий"⁸⁸ висновок стосовно друкування праць акад. Д.І. Багалія "Історія колонізації Слобожанської України" та "Нариси українського історіографії за доби феодалізму та доби капіталістичної", які раніше було заплановано подати (після відповідного доопрацювання) до 15-титомного зібрання творів акад. Д.І. Багалія. Ці роботи з 1933 р. готував до друку (одночасно ґрунтовно переробляючи і вносячи методологічні правки) О.П. Оглоблін⁸⁹. Однак вчений секретар ІАІ (до речі, колишній учень О.П. Оглобліна) І.І. Кравченко дав таку відповідь: "... роботи академіка Дмитра Івановича Багалія: 1/ "Нариси української історіографії за доби капіталізму та доби капіталістичної", т.1; 2/ "Історія колонізації Слобідської України" друкувати не можна з таких причин: перша робота – то є друге перероблене видання і мало чим відрізняється від першого, яке вийшло в світ в 1928 р. під назвою "Нариси історії України на соціально-економічному

грунті” т.1, в якому історіографічний розділ займав дві третини книжки і яке зазнало гострої марксо-ленінської критики.

В цьому переробленому виданні небіжчик акад. Д.І.Багалій не позбувся буржуазно-націоналістичного спрямування. Замість класової характеристики представників поміщицької та буржуазної історіографії, він багато приділяє уваги біографічним моментам і бібліографічним даним, зовсім упускаючи та уникаючи подавання класової аналізи історіографічних шкіл, окремих течій і поодиноких істориків.

До того ж робота незавершена і в технічному відношенні.

Друга робота під назвою “Історія колонізації Слобідської України” також була надрукована ще в 1887 році під назвою “Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства” і в своїй переробці мало чим відрізняється, хіба щодо перекладу на українську мову. В методологічному відношенні і в цій роботі автор залишився на буржуазно-націоналістичних позиціях⁹⁰.

Наводячи повністю цю відповідь як дуже характерну для тієї доби, відзначимо, що О.П. Оглоблин не знав, чому підготовлені ним і передані до видавництва ВУАН праці Д.І. Багалія світу не побачили⁹¹.

Таке ж прохання, або, скоріше, вимога стосувалась і праці “Студії з історії феодального суспільства” колишнього учня М.С. Грушевського Т.М. Гавриленка, який працював тоді в Інституті історії матеріальної культури ВУАН. На друкованому бланку із незначними пропусками (там, де треба було написати лише прізвище автора та назву роботи!) взагалі питання ставилося руба: “Видавництво ВУАН терміново просить Вашого висновку щодо доцільності випуску названої роботи в світ, причому треба цілком конкретно визначити, що саме треба зробити: знищити цілком, припустити закрите використання для наукових потреб за спеціальним дозволом Президії ВУАН або передати на поширення на загальних умовах”⁹². Відповідь на цей лист не збереглася, однак ми знаємо, що ця робота Т.М.

Гавриленка, незважаючи на схвальний відгук акад. Б.Д. Грекова, надрукована не була. Ймовірно, рішення було-таки негативним.

Науковці ІАІ приймали участь також у реалізації інших видавничих проєктів, зокрема у підготовці “Української радянської енциклопедії” (УРЕ). Приміром, у лютому 1934 р. редакційним відділом історії УРЕ планувалось, що до I-го тому енциклопедії має бути вміщена стаття “Археографія, Археографічна експедиція, Археографічна комісія ВУАН” в розмірі 1200-1500 знаків⁹³. Звісно, написати її запропонували співробітникам ІАІ. Взявся за цю роботу спочатку вчений секретар ІАІ І.І. Кравченко. Але за кілька тижнів було вирішено, що в УРЕ має бути дві статті “Археографія” та “Археографічна комісія ВУАН”, а їх авторами К.Т. Штеппа та І.І. Кравченко відповідно⁹⁴. Ці статті були надіслані редакції УРЕ у березні 1934 р., однак тоді енциклопедія видана не була, і статті світу не побачили.

В діяльності ІАІ є ще кілька цікавих моментів, які неможливо проминути. Один з них – це історія залишення в Україні архіву відомого українського і російського філолога, історика, етнографа, письменника і перекладача О.М. Бодяньського.

До утвореного на основі Історичного циклу ВУАН Історично-археографічного інституту практично перейшло все майно, що належало спочатку Історичним установам М.С. Грушевського у ВУАН, а пізніше Історичному циклу, в тому числі чимала бібліотека та архівні документи. Серед останніх були архів визначного українського історика В.Б. Антоновича та архів О.М. Бодяньського. Архів В.Б. Антоновича (рукописи, листування тощо) був переданий Історичним установам на тимчасове користування удовою історика К.М. Мельник-Антонович у 1929 р. для підготовки видання творів В.Б. Антоновича. Однак із розгромом Історичних установ стало зрозумілим, що найближчим часом зібрання творів не з’явиться, і 1934 р. К.М. Мельник-Антонович поставила питання про

повернення їй документів. Та на підставі того, що фонд упорядковано і описано не було, а К.М. Мельник-Антонович не мала документів про передання документів до ВУАН, вчений секретар ІАІ І.І. Кравченко у доповідній записні до вченого секретаря Президії ВУАН І.А. Адамовича довів, що повернення фонду удові він вважає недоцільним, бо є власністю ВУАН⁹⁵.

Власністю ВУАН став і архів О.М. Бодяньського, за що сучасні дослідники мають дякувати далекоглядності керівництва ІАІ та ВУАН загалом. Цей архів зараз знаходиться на збереженні в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка НАНУ, куди він надійшов у 1955 р. з Інституту археології АН УРСР⁹⁶. А до Інституту археології він потрапив разом із документами Інституту історії матеріальної культури ВУАН, який, в свою чергу, у 1935 р. частково успадкував архівні та документальні матеріали ІАІ.

Як відомо, архів Осипа Максимовича Бодяньського був надісланий до ВУАН у 1928 р. з Ростовського Базового Музею⁹⁷ для тимчасового користування. Він складався з кількох сотень історичних та філологічних рукописів, переважно різних копій, зроблених О.М. Бодяньським, листів самого О.М. Бодяньського та листів до нього. З архівом активно працював до свого арешту у березні 1931 р. співробітник Історичної секції ВУАН секретар М.С. Грушевського Ф.Я. Савченко⁹⁸.

Влітку 1934 р. Наркомпрос РСФРР надіслав листа до ВУАН з проханням повернути архів О.М. Бодяньського для використання Центральним музеєм художньої літератури, критики та публіцистики⁹⁹. С.С. Кокошко, який тоді заміщав І.І. Кравченка на посаді директора Інституту, точного опису архіву О.М. Бодяньського, що знаходився в Інституті, не дав через переїзд Інституту до нового приміщення¹⁰⁰, проте справедливо відзначив, що “архів Бодяньського має значення й для України, і, можливо, що його повертати не слід, а порушити клопотання про залишення його на Україні”¹⁰¹.

І справді, серед матеріалів, що знаходились в архіві,

надзвичайну вагу для вивчення історії України мали рукописи XVII, XVIII та XIX ст., а також листування, в тому числі листи Т.Г. Шевченка до О.М. Бодянського 1850-х рр. Це відзначив в доповідній записці до Президії ВУАН І.І. Кравченко, підкресливши, що “Історично-Археографічний інститут вважає конче потрібним, щоб архів Бодянського був переданий у власність Інституту”¹⁰².

Зважаючи на велику цінність архіву, ВУАН надіслала листа до наркому освіти РСФРР А. Бубнова за підписами віце-президента ВУАН акад. О.Г. Шліхтера та неодмінного секретаря акад. І.І. Агола, в якому просила дати згоду на остаточну передачу всього архіву Всеукраїнській академії наук¹⁰³. Однак спочатку Москва дала згоду лише на передачу оригіналів 6 листів Тараса Шевченка до Науково-дослідного інституту Шевченка ВУАН (що і було зроблено на початку листопада 1934 р.¹⁰⁴). Наступне клопотання про передачу архіву Бодянського у власність ВУАН було відіслано 14 листопада 1934 р.¹⁰⁵. І хоча через три дні ІАІ був ліквідований, доля архіву вже була вирішена – він залишився в Україні і, на щастя, уцілів в роки війни.

Ще одним напрямком у роботі ІАІ після постанови ЦК КП(б)У від 18 травня 1934 р. про викладання громадянської історії та географії стала підготовка стабільного підручника та хрестоматії з історії України, а також проведення консультацій для вчителів. Вже на початку червня 1934 р. було складено план роботи ІАІ по реалізації цієї постанови. Згідно з ним, ІАІ включався в роботу над складанням підручника разом з Інститутом історії ВУАМЛІНу (до цієї праці залучалися “член партії, фахівець з історії партії” С.С. Кокошко, “викладач історії України в Державному університеті” Ф.О. Ястребов та “викладач історії України в педагогічному інституті” М.М. Гріщенко¹⁰⁶). Силами співробітників ІАІ мав бути написаний і вже у травні 1935 р. виданий (!) нарис української історіографії¹⁰⁷. А у жовтні 1934 р. НКО УСРР включило до

авторського колективу для виконання термінової тоді роботи по складанню “Хрестоматії з історії України” наукових співробітників ІАІ О.П. Оглоблина та Ф.О. Ястребова (в цьому колективі вони працювали до грудня)¹⁰⁸.

Крім цього, було запроєктовано провести кілька пленумів ІАІ, в яких би взяли участь шкільні викладачі історії. Так, 25 червня 1934 р. був проведений пленум ІАІ (разом з Інститутами історії матеріальної культури, єврейської пролетарської культури та польської пролетарської культури), де обговорювалась доповідь Л.Л. Розена “Історія як наука і принципи викладання в школі”. Ще кілька пленумів ІАІ у червні - липні 1934 р., на яких були присутні вчителі, були присвячені “найактуальнішим питанням історії”. Зокрема, С.С. Кокошко виголосив доповіді “Боротьба за Жовтень на Україні” та “Ленін і Сталін про українське національне питання і Жовтневу революції на Україні”, М.М. Гріщенко – “Боротьба більшовиків за селянство 1917 р. на Україні”, І.І. Кравченко – “Націонал-фашистські концепції Грушевського та його школи в українській історіографії”, Ф.О. Ястребов – “Націонал-фашистські концепції Яворського та його “школка” – Яворщина” та “Націоналістичний ухил Скрипника в освітленні історії України”¹⁰⁹.

Активну участь науковці ІАІ мали взяти і у підготовці вчителів на спеціальних курсах, де викладати мали М.М. Гріщенко, Л.Л. Розен, І.І. Штеппа та Ф.О. Ястребов.

Окремо запроваджувались консультації (усні і заочні!) з історії України, історії Росії та СРСР та всесвітньої історії. Був навіть складений календарний план таких консультацій, розписані дні та години. Приміром, з історії України консультували М.М. Гріщенко, І.І. Кравченко, І.Ф. Слизький, Ф.О. Ястребов, з історії народів СРСР – К.Є. Антипович, історії Молдавії та Румунії – М.К. Харитонов, стародавньої та середньовічної історії – К.Т. Штеппа, історії Заходу за доби феодалізму – Л.Л. Розен, історії Західної Європи доби

імперіалізму та пролетарських революцій – Є.М. Погребінський. Консультації з історії ВКП(б) та КП(б)У проводили С.С. Кокошко та Ю.О. Рахманінов¹¹⁰. А М.К. Харитонов та К.Т. Штеппа навіть читали зразкові лекції для викладачів¹¹¹.

Зважаючи на те, консультації повинні були стати доступними для широких кіл населення, планувалось використовувати тогочасні засоби масової інформації, зокрема радіо, журнали для вчителів, а також писати популярні брошури.

Втім, робота по складанню підручника з історії України, на відміну від консультацій, що проводилися більш-менш регулярно, затягувалась через постійне узгодження текстів із Інститутом історії ВУАМЛІНу та ЦК КП(б)У і тоді так і не була завершена.

На початку жовтня 1934 р. співробітники ІАІ почали готувати тематичний план роботи Інституту на 1935 рік. А 14 жовтня відбулися збори, на яких орієнтовний тематичний план на наступний рік був затверджений. Вже під час обговорення науковці відзначали, що план на 1935 рік значно краще попереднього (К.Є. Антипович) (Ще б пак! Тепер хоч була відома кількість реальних, працюючих наукових співробітників! – О.Ю.); що на перше місце поставлена археографічна робота, але тому що ВУАН не має установи, подібної до Історичної комісії ВАН, ІАІ мусить працювати і над монографіями (О.П. Оглоблін); що потрібно тематично розмежуватись, з одного боку, із Інститутом історії ВУАМЛІНу, який переселився до Києва, а з другого боку – із Центральним архівним управлінням, яке теж готує збірники документів та матеріалів (А.Й. Грінберг); що кожна археографічна збірка мусить підібраними документами доводити певні тези (О.І. Баранович)¹¹².

Цікаво, що планування в ІАІ і далі йшло не за відділами, а за проблемами. Проте вже можемо відзначити появу нових, раніше не досліджених тем. Взагалі при плануванні брав гору здоровий глузд, і обов'язкове до того часу “викриття буржуазно-

націоналістичних перекручень” замінювалося цілком пристойними більш-менш науковими темами. Ймовірно, цьому сприяло збільшення запроектованих збірок архівних документів та матеріалів, які кількісно переважали заплановані монографічні дослідження. Так, проблему “Історія покріпачення селянства і революційна боротьба селянства на Україні” мали розкрити збірка “Литовський статут” (упорядник - О.І. Баранович), збірники документів та матеріалів “Селянська революційна війна на Україні в середині XVII століття”, “Селянський революційний рух на Україні напередодні реформи XIX ст.” та “Києво-Печерська Лавра XVIII-XIX ст.”, які відповідно готували Ф.О.Ястребов, І.І. Кравченко та О.І. Баранович з К.О. Лазаревською.

Проблема “Історія промисловості та робітничого класу на Україні XVIII-XX ст.” була представлена запланованими архівними збірками “Бахмутські і Торські соляні заводи”, “Луганський завод (1798-1861 рр.)” (упорядник К.Є. Антипович), “Смілянські цукроварні (1838-1861 рр.)” (упорядник І.І. Кравченко), “Робітничий рух на Україні в другій половині XIX ст.” (упорядник І.І. Слизький), монографією О.П. Оглобина “Кріпацька мануфактура на Україні в першій половині XIX ст.” та колективною монографією за редакцією Ю.О. Рахманінова “Київський пролетаріат в боротьбі за соціалістичний Київ”.

Проблему “Колоніальна політика царату” повинні були висвітлити науковці в збірниках матеріалів та документів “Колоніальна політика царату на Правобережній Україні XIX ст.” та “Російським імперіалізм і окупація Галичини за період імперіалістичної війни”, які уклали відповідно А.Й. Грінберг та К.Є. Антипович. Архівну збірку “Колоніальну політику царату в Молдавії” в рамках підготовки монографії з історії Молдавії готував М.К. Харитонов.

Ще одну архівну збірку “Робітництво Правобережної України в революції 1905 року”, проте вже в контексті більш

широкої проблеми “Революція 1905 року на Україні”, запланував підготувати у 1935 р. С.С. Кокошко.

Монографічними працями К.Т. Штеппи “Велике переселення народів і революція рабів” та Л.Л. Розена “Масові страйки у Німеччині в роки імперіалістичної війни 1914-1918 рр.” планувалось розкрити проблему “Історія класової боротьби на Заході і Сході”.

План на 1935 рік передбачав видрукувати 4 числа “Записок ІАІ”, причому зазначалося, що Інститут буде друкувати в журналі також матеріали з історії трьох революцій¹¹³.

Як бачимо, плани були, без перебільшення, грандіозними, вони вимагали повсякденної копіткої праці. 13 наукових співробітників мали подужати 12 архівних збірників документів та 4 монографії!

Із святковим настроєм зустрічали сімнадцяту річницю Жовтня співробітники ІАІ: були визначені ударники, приміщення Інституту було прикрашено квітами, гаслами та плакатами, всі взяли участь в урочистих зборах ВУАН та в загальній демонстрації, розподілили різні талони та ударні пайки, квитки до театрів та кіно¹¹⁴. Всі були сповнені надій – практично рік Інститут працював без арештів, в постійному складі.

Та наказом неодмінного секретаря ВУАН від 17 листопада 1934 р. Історично-Археографічний інститут був ліквідований¹¹⁵. Мотивування такого рішення нам поки що знайти не вдалося, тож причини ліквідації цієї установи не зовсім зрозумілі. (Ймовірно, партійне керівництво вважало, що два історичні інститути – ВУАН та ВУАМЛІН – мати в Києві недоцільно). Колектив, який щойно почав складатися, розпався: О.П. Оглоблин та К.Т. Штеппа перейшли до Інституту історії матеріальної культури ВУАН, О.І. Баранович переїхав до Москви, І.І. Кравченко став до праці в Всенародній бібліотеці України, інші зосередилися на педагогічній або партійній роботі.

Тематичні та видавничі плани інституту залишилися в переважній більшості нереалізованими – дослідникам не вистачило часу для написання наукових праць та для їх друку. Не вдалося повністю укомплектувати і штати ІАІ відповідно до планів початку 1934 р. А втім, можна погодитися з тим, що, як ще недавно відзначалося, діяльність інституту “символізувала собою певний перехід до якісно нових форм і методів наукових досліджень в установах ВУАН”¹¹⁶, проте в дещо іншому сенсі. Історично-Археографічний інститут справді був перехідним – від Історичних установ М.С. Грушевського, зокрема Археографічної комісії ВУАН – до Інституту історії України зразка 1936-1941 років.

ПРИМІТКИ

¹ Про створення та діяльність ІАІ не йдеться ані в енциклопедичних виданнях (єдиним (!) винятком є коротенька довідка у виданні: Київ: Енциклопедический справочник / Под. ред. А.В. Кудрицкого. – Изд. 2-е. – К., 1985. – С.240), ані в нарисах з історії НАН України (див., приміром: Історія Академії наук України. 1918-1993. – К., 1994. – 318 с.), однак про Інститут історії матеріальної культури, створений того ж таки року, згадується кількаразово.

² Комаренко Н.В. Установи історичної науки в Українській РСР (1917-1934 рр.). – К., 1973. – С.84-88.

³ Ця стаття Н.В. Комаренко була вміщена в шостому випуску збірника “Історіографічні дослідження в Українській РСР” (К., 1973), наклад якого був вилучений і знищений. (Див.: Попередні випуски “Історіографічних досліджень”: (Бібліографічна довідка) // Історіографічні дослідження в Україні: Науковий збірник. – Вип.7 (Пам’яті історика України, чл.-кор. НАН України Ф.П. Шевченка). – С.314-316). Один із примірників залишився в д. і. н. Ю.А. Пінчука, який був відповідальним секретарем шостого випуску збірника. Юрій Анатолійович люб’язно погодився надати для ознайомлення збережений примірник, за що висловлюємо йому щирю подяку.

^{3-а} Комаренко Н.В. Історико-Археографічний інститут ВУАН (лютий – листопад 1934 р.) // Історіографічні дослідження в Українській РСР. – Вип.6. – К., 1973. – С.61.

⁴ Див.: Верба І.В. Олександр Оглоблин: Життя та праця в Україні. – К., 1999. – 383 с.; Верба І.В. Кость Штеппа // УІЖ. – 1999. - № 3. – С.107-108; Юркова О.В. Діяльність Науково-дослідної кафедри історії України М.С. Грушевського (1924-1930 рр.). - К., 1999. – 433 с.

⁵ Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, Інститут рукопису (далі - НБУВ, ІР), ф.Х. № 7109.

⁶ Науковий архів Інституту історії України НАН України (далі - НА ІУ НАНУ), оп.2, спр.171, № 24, арк.165.

⁷ Там само, арк.4-4-зв.

⁸ Там само, арк.150-153.

⁹ Там само, № 30, арк.120-120-зв.

¹⁰ Там само, арк.114.

¹¹ Див.: Гарцман Б. (Брук) Основні риси виробничого плану ВУАН на 1934 р. // Вісті ВУАН. – 1934. - № 1. – С.25.

¹² Там само. – С.26.

¹³ НА ІУ НАНУ, оп.3, спр.171, № 30, арк.121-123.

¹⁴ Там само, № 25, арк.1-2.

¹⁵ Див.: Там само, № 37, арк.242-243.

¹⁶ Там само, № 28, арк.62-62-зв.

¹⁷ Там само, арк.46-46-зв.

¹⁸ Там само, № 37, арк.242-243.

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само, арк.188.

²¹ Там само, № 24, арк.153.

²² Там само, № 25, арк.11.

²³ Там само, арк.6.

²⁴ Для порівняння: старший науковий співробітник в залежності від кваліфікації мав зарплату 375-400 крб., науковий співробітник – 350-375 крб., молодший науковий співробітник – 325 крб., бухгалтер – 200 крб., секретар-друкарка – 180 крб., бібліотекар – 120 крб. + хлібні картки, прибиральниця та кур'єр – по 55 крб. на місяць + хлібні картки. Див.: Там само, № 35, арк.84.

²⁵ Там само, № 35, арк.84, № 25, арк.6.

²⁶ Там само, № 35, арк.84, № 38, арк.1-24.

-
- ²⁷ Там само, № 37, арк.154.
- ²⁸ Там само, арк.151.
- ²⁹ Там само, арк.48.
- ³⁰ Там само, арк.221.
- ³¹ Там само, № 25, арк.9.
- ³² Там само, арк.11.
- ³³ Там само, арк.39.
- ³⁴ Там само, арк.41.
- ³⁵ Див.: Ткаченко М. Перші наслідки роботи Археографічної комісії ВУАН після її перебудови // Вісті ВУАН. – 1933. - № 1. – С.42.
- ³⁶ НА ПУ НАНУ, оп.3, спр.171, № 32, арк.36.
- ³⁷ Там само, № 37, арк.192, № 32, арк.33-35.
- ³⁸ Там само, № 37, арк.195.
- ³⁹ Там само, арк.194.
- ⁴⁰ Там само, арк.35.
- ⁴¹ Там само, арк.99.
- ⁴² Там само, арк.35.
- ⁴³ Там само, арк.103.
- ⁴⁴ Там само, № 30, арк.11.
- ⁴⁵ Там само, №37, арк.191.
- ⁴⁶ Там само, № 34, арк.10.
- ⁴⁷ Там само, № 37, арк.189.
- ⁴⁸ Там само, арк.192.
- ⁴⁹ Див.: Ткаченко М. Перші наслідки роботи Археографічної комісії ВУАН після її перебудови // Вісті ВУАН. – 1933. - № 1. – С.46.
- ⁵⁰ НБУВ, IP, ф.Х, № 7132.
- ⁵¹ НА ПУ НАНУ, оп.3, спр.171, № 24, арк.138.
- ⁵² Там само, № 33, арк.65.
- ⁵³ Там само, арк.97. Вірогідно, це був перероблений варіант статті “Класавая барацьба на гістарычным фронце Беларусі” (1932). Див.: Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі: Да 70-годдзя ўтварэння. – Мінск, 1999. – С.91.
- ⁵⁴ НА ПУ НАНУ, оп.3, спр.171, № 33, арк.98.
- ⁵⁵ НБУВ, IP, ф.Х, № 10158, арк.2.
- ⁵⁶ Там само, №10159, арк.3.
- ⁵⁷ НА ПУ НАНУ, оп.3, спр.171, № 33, арк.64.
- ⁵⁸ Там само, № 35, арк.80.

-
- ⁵⁹ Там само, № 30, арк.3.
- ⁶⁰ НБУВ, IP, ф.Х, № 10162, арк.7.
- ⁶¹ НА ПУ НАНУ, оп.3, спр.171, № 30, арк.3, 5-6.
- ⁶² Там само, № 33, арк.98-99-зв.
- ⁶³ НБУВ, IP, ф.Х, № 10161, арк.6.
- ⁶⁴ Докладніше про експедицію див.: Верба І.В. Олександр Оглоблин: Життя і праця в Україні. – С.356-357, а також Оглоблин О. Про деякі загублені праці й видання Всеукраїнської академії наук у Києві // Науковий збірник (II). – Нью-Йорк, 1953. – С.198.
- ⁶⁵ НА ПУ НАНУ, оп.3, спр.171, № 39, арк.34-36.
- ⁶⁶ Там само, № 39, арк.41.
- ⁶⁷ Оглоблин О. Про деякі загублені праці й видання Всеукраїнської академії наук у Києві // Науковий збірник (II). – Нью-Йорк, 1953. – С.198.
- ⁶⁸ НА ПУ НАНУ, оп.3, спр.171, № 25, арк.35; №33, арк.26; № 33, арк.34; № 34, арк.22.
- ⁶⁹ Там само, № 34, арк.64.
- ⁷⁰ Див.: Верба І.В. Олександр Оглоблин: Життя і праця в Україні. – С.289-290. Мова йде про працю: Оглоблин А.П. К истории металлургии на Правобережной Украине в первой половине XIX ст. // Труды исторического факультета КГУ. – Т.1. – К., 1940. - С.41-69.
- ⁷¹ Див.: Ричка В.М. Серафим Володимирович Юшков // Юшков С.В. Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі. – К., 1992. – С.8.
- ⁷² Карский Е.Ф. Русская Правда по древнейшему списку. – Л., 1931.
- ⁷³ Ричка В.М. Серафим Володимирович Юшков... – С.8-9.
- ⁷⁴ НБУВ, IP, ф.Х, № 1690.
- ⁷⁵ НА ПУ НАНУ, оп.3, спр.171, № 33, арк.82.
- ⁷⁶ Як відзначають сучасні науковці, запропонована С.В. Юшковим система передачі текстів дозволила “чіткіше вирізнити кожен окрему правову норму”. Див.: Ричка В.М. Серафим Володимирович Юшков... – С.9.
- ⁷⁷ НА ПУ НАНУ, оп.3, спр.171, № 33, арк.120.
- ⁷⁸ Там само, № 33, арк.69, 72, 74.
- ⁷⁹ Там само, арк.50,
- ⁸⁰ Там само, арк.48.

-
- ⁸¹ Русская Правда по спискам Академическому, Карамзинскому и Троицкому / Под ред. Б.Д. Грекова. – М., Л., 1934. – 64 с.
- ⁸² НА ПУ НАНУ, оп.3, спр.171, № 33, арк.61-61-зв.
- ⁸³ Див.: Кіржаєв С.М. Археографічна комісія ВУАН (1918-1934): Внесок у розвиток археографії в Україні: Автореферат дис. ... канд. іст. наук. – К., 1994. – С.11.
- ⁸⁴ Руська Правда. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій / Склав та підготував до друку проф. С. Юшков. – К., 1935. – 193 с.
- ⁸⁵ НА ПУ НАНУ, оп.3, спр.171, № 39, арк.10.
- ⁸⁶ Див., приміром: Тихомиров М.Н. Исследование о Русской Правде: Происхождение текстов. – М., Л., 1941. – С.31
- ⁸⁷ Див.: Білецький Л. Руська Правда й історія її тексту / За ред. Ю.Книша. – Вінніпег, 1993. – С.24.
- ⁸⁸ НА ПУ НАНУ, оп.3, спр.171, № 33, арк.79.
- ⁸⁹ Див. докладно: Верба І.В. Олександр Оглоблин: Життя і праця в Україні. – С.349-351.
- ⁹⁰ НА ПУ НАНУ, оп.3, спр.171, № 33, арк.80.
- ⁹¹ Див. Верба І.В. Олександр Оглоблин: Життя і праця в Україні. – С.350.
- ⁹² НА ПУ НАНУ, оп.3, спр.171, № 33, арк.78.
- ⁹³ Там само, № 34, арк.4.
- ⁹⁴ Там само, арк.17.
- ⁹⁵ Там само, № 35, арк.125.
- ⁹⁶ Див.: Ряппо А.Й. Архів О.М. Бодяньського: Огляд // Радянське літературознавство. – 1965. - № 4. – С.71.
- ⁹⁷ Архів Бодяньського до ВУАН потрапив не з Державної Публічної Бібліотеки ім. М.Є. Салтикова-Щедрина у Ленінграді, як стверджувала А.Й. Ряппо у своїй статті, а саме з Ростову. Бо саме у Ростовському Музеї старожитностей зберігалися розшукані рукописи з архіву Бодяньського, які збирав і упорядковував відомий археолог, етнограф і бібліофіл Андрій Олександрович Титов. Див.: Ряппо А.Й. Архів О.М. Бодяньського: Огляд // Радянське літературознавство. – 1965. - № 4. – С.71.
- ⁹⁸ Див., приміром праці: Савченко Ф.Я. Листи Галичан до Бодяньського // Україна. – 1929. – Вересень. – С.85-93; Савченко Ф.Я. Ненадруковані листи Куліша до Бодяньського // За сто літ: Матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початків XX

століття. - Кн.4. – К., 1929. – С.5-11; Савченко Ф.Я. Відомості про Т.Г. Шевченка в неопублікованій кореспонденції Бодяньського // Україна. - 1930. – Березень – квітень. – С.132-137; Савченко Ф.Я. Листування Я. Головацького з О. Бодяньським (1843-1876) // За сто літ. – Кн.5. – К., 1930. - С.121-169.

⁹⁹ НА ІУ НАНУ, оп.3, спр.171, № 35, арк.100.

¹⁰⁰ Згідно постанови Президії ВУАН від 8 травня 1934 р. Історично-Археографічний інститут ВУАН, який до цього часу займав помешкання колишньої Історичної секції ВУАН по вул. Короленка, 35, мав переїхати до нового приміщення по бульвару Шевченка, 14 (сьогодні – “жовтий” корпус Національного університету імені Шевченка). Переїзд ІАІ, проте, затримувався через несвоєчасне звільнення кімнат, що займали акад. Є.П. Вотчал та акад. О.В. Палладін, та ремонту кімнат, який затягнувся на кілька місяців. Фактично Інститут протягом кількох місяців містився в одній кімнаті, яка була завалена майном (бібліотека, архів, меблі). “Питання з приміщенням для Інституту настільки гостре, - сигналізував до Президії ВУАН І.І. Кравченко 15 червня 1934 р., - що нерозв’язання його в найближчий час ставить під загрозу зриву плани Інституту на намічених нами міроприємств щодо реалізації ухвали ЦК ВКП(б), КП(б)У та Уряду в справі історичної освіти”. (НА ІУ НАНУ, оп.3, спр.171, № 35, арк.118).

¹⁰¹ Там само, № 35, арк.105.

¹⁰² Там само, арк.47-48.

¹⁰³ Там само, арк.11-12.

¹⁰⁴ Там само, арк.15; арк.6. Зараз ці листи знаходяться у фонді Т.Г. Шевченка (фонд 1, №№ 121-126) Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України.

¹⁰⁵ Там само, № 35, арк.5.

¹⁰⁶ Там само, № 34, арк.80.

¹⁰⁷ Там само, № 29, арк.3.

¹⁰⁸ Там само, № 25, арк.34, 36; № 34, арк.118; № 37, арк.156, 158.

¹⁰⁹ Там само, № 29, арк.3-4.

¹¹⁰ Там само, арк.10.

¹¹¹ Там само, арк.3.

¹¹² Там само, № 39, арк.20.

¹¹³ Там само, арк.22-23.

¹¹⁴ Там само, № 28, арк.23.

¹¹⁵ Там само, № 25, арк.40.

¹¹⁶ Комаренко Н.В. Установи історичної науки в Українській РСР (1917-1934 рр.). – С.88.